

TYLKO GEOGRAFIA

**Program nauczania geografii
dla szkół ponadgimnazjalnych**

Jadwiga Kop, Maria Kucharska, Elżbieta Szkurłat

1. Wstęp

Program opracowano na podstawie podstawy programowej wprowadzonej do realizacji Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. nr 4, poz. 17 opublikowany 15 stycznia 2009 r.).

Program przeznaczony dla szkół ponadgimnazjalnych (IV etap kształcenia) obejmuje:

- zakres podstawowy
- zakres rozszerzony.

Dla każdego z zakresów kształcenia w programie zamieszczono szczegółowe cele edukacyjne z opisem osiągnięć uczniów w odniesieniu do treści kształcenia. Ze względu na to, że zakresy te stanowią całość, zaproponowane założenia programu, sposoby osiągania szczegółowych celów edukacyjnych oraz propozycje metod sprawdzania i oceny uczniów opracowano wspólnie dla obu zakresów kształcenia.

2. Założenia programu

Wyjściowymi założeniami dla obydwu zakresów kształcenia geograficznego – podstawowego i rozszerzonego – są:

- przyswojenie przez uczniów określonego w podstawie programowej i przyjętego do realizacji danego zakresu wiedzy geograficznej
- nabycie umiejętności niezbędnych w posługiwaniu się zdobytą wiedzą
- kształtowanie u uczniów postaw warunkujących rozwój osobowy oraz sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym społeczeństwie.

Zakres podstawowy

Zakładane ogólne cele kształcenia geograficznego w zakresie podstawowym obejmują:

- poznanie wybranych problemów współczesnego świata
- rozumienie relacji przyroda – człowiek w skali globalnej, regionalnej, lokalnej
- kształtowanie umiejętności wykorzystywania różnych źródeł informacji geograficznej do analizy i interpretacji zagadnień geograficznych
- kształtowanie umiejętności wykorzystywania wiedzy geograficznej do identyfikowania i rozwiązywania problemów, tj. obserwowania zjawisk i procesów geograficznych, formułowania hipotez i ich weryfikowania
- zainteresowanie geografiami, poznanie walorów i specyfiki wiedzy geograficznej, rozpoznanie własnych potrzeb edukacyjnych.

Zakres rozszerzony

Ogólnymi celami kształcenia na poziomie rozszerzonym są:

- zdobycie syntetycznej wiedzy geograficznej oraz nabycie umiejętności pozwalających na przygotowanie się ucznia do egzaminu maturalnego z geografii
- przygotowanie do studiów geograficznych oraz innych studiów, w których wymagana jest wiedza geograficzna
- posiadanie podstawowego zasobu wiedzy geograficznej jako elementu ogólnego wykształcenia współczesnego człowieka.

Zgodnie ze wskazanymi wyżej ogólnymi celami kształcenia geograficznego w zakresie rozszerzonym uczeń potrafi:

- wskazać związki i zależności w obrębie środowiska przyrodniczego, gospodarowania człowiekiem w różnych warunkach środowiska oraz powiązań w systemie człowiek – przyroda – gospodarka
- dostrzegać prawidłowości dotyczące środowiska przyrodniczego, życia i gospodarki człowieka
- analizować oraz wyjaśniać cechy i etapy rozwoju demograficznego ludności
- charakteryzować różnicowanie i dynamikę procesów ludnościowych i wyjaśniać je czynnikami społecznymi, kulturowymi, ekonomicznymi, politycznymi i przyrodniczymi
- wykorzystywać aktualne informacje do wyjaśniania problemów demograficznych, społecznych, gospodarczych, politycznych
- identyfikować problemy występujące w środowisku geograficznym i wskazywać propozycje ich rozwiązania zgodnie z koncepcją zrównoważonego rozwoju
- porównywać, wyjaśniać, oceniać przebieg oraz konsekwencje zjawisk i procesów zachodzących w różnych skalach przestrzennych i czasowych
- pozyskiwać, analizować i interpretować informacje na podstawie różnych źródeł informacji geograficznych
- odczytywać, opisywać i charakteryzować elementy środowiska geograficznego na podstawie map tematycznych
- dokonywać obserwacji bezpośrednich w terenie, wyróżniać cechy obserwowanych zjawisk i procesów, dokumentować je, prezentować i wyjaśniać
- wykorzystywać technologie informacyjno-komunikacyjne oraz GIS do selekcjonowania, przetwarzania i prezentowania wybranych zagadnień geograficznych.

Przedstawione wyżej cele kształcenia geograficznego na poziomie ponadgimnazjalnym odpowiadają ogólnym założeniom podstawy programowej, a jednocześnie stanowią kanon celów przyjętych w prezentowanym, autorskim programie kształcenia geograficznego na tym poziomie edukacji. Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie treści kształcenia, wiedzy merytorycznej i kształtowanych umiejętności zestawione zostały w tabelach.

3. Materiał nauczania

Podstawa programowa kształcenia ogólnego na IV etapie edukacji zakłada wprowadzenie treści geograficznych w obu zakresach: podstawowym i rozszerzonym.

Geograficzne kształcenie w zakresie podstawowym, zgodnie z odpowiednimi zapisami, realizowane jest w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej w ciągu 30 godzin lekcyjnych. Obejmuje ono trzy działy tematyczne: dwa dotyczą wybranych zagadnień z geografii społeczno-ekonomicznej, trzeci natomiast poświęcony jest problemom wynikającym z gospodarowania człowiekiem w środowisku przyrodniczym.

Kształcenie w zakresie rozszerzonym odbywa się przez dwa kolejne lata nauki i obejmuje 240 godzin lekcyjnych. Uczestniczą w nim tylko uczniowie, którzy wybiorą rozszerzony zakres przedmiotu. Treści geograficzne przypisane do tego zakresu obejmują materiał z:

- geografii fizycznej – 6 działów tematycznych
- geografii społeczno-ekonomicznej – 3 działy tematyczne
- geografii Polski – 3 działy tematyczne.

Na poziomie rozszerzonym podstawa programowa pozostawia swobodę podziału materiału między poszczególne części geografii, zakłada jedynie realizację treści dotyczących geografii Polski w czasie nie krótszym niż 1/3 godzin przewidzianych na realizację całego materiału. Stąd w programie przyjęto następujący podział godzin:

- geografia fizyczna – 80 godzin
- geografia społeczno-ekonomiczna – 80 godzin
- geografia Polski – 80 godzin.

Podstawa programowa pozostawia również możliwość dowolnego podziału materiału nauczania na poszczególne klasy. W programie przyjęto zatem, że w klasie drugiej będzie realizowany materiał z geografii fizycznej (75 godzin) oraz geografii społeczno-ekonomicznej (75 godzin), natomiast w klasie trzeciej – dotyczący geografii Polski (75 godzin). Założenie, iż 2/3 wszystkich godzin przewidzianych na rozszerzony zakres geografii realizowane jest w klasie drugiej, wynika z dwóch powodów: po pierwsze, z uwagi na liczne powtórzenia materiału ze wszystkich przedmiotów kształcenia i w związku z tym przeciążenie uczniów klasy trzeciej przygotowaniem do matury; po drugie, ze względu na skrócenie czasu nauki w semestrze letnim z uwagi na egzamin maturalny.

W zakresie rozszerzonym oprócz systematycznego kursu geografii przewidziano 15 godzin zajęć terenowych (klasa druga – 10 godzin; klasa trzecia – 5 godzin). Jest to zgodne z ogólnymi celami podstawy programowej, w której zakłada się doskonalenie umiejętności dokonywania pomiarów i obserwacji bezpośredniej. Podstawa programowa sugeruje tematykę zajęć terenowych, a mianowicie znajduje się w niej zapis: „badanie wybranych elementów środowiska geograficznego w regionie zamieszkania”. W programie propozycja ta została rozwinięta. Oto przykładowe tematy zajęć terenowych:

- opis i interpretacja odkrywki geologicznej
- obserwacje i pomiary meteorologiczne
- opis profilu glebowego
- obserwacja zmian w poszczególnych składnikach środowiska w wyniku działalności gospodarczej
- badanie cech demograficznych ludności w miejscu zamieszkania
- obserwacja i wyjaśnienie zmian w fizjonomii miast regionu
- badanie wpływu turystyki na rozwój regionu
- badanie zróżnicowania usług w miejscu zamieszkania
- obserwacja zmian w strukturze produkcji przemysłowej w regionie.

4. Program nauczania – zakres podstawowy

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
I. Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata		
1. Główne procesy demograficzne na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – określa tendencje zmian liczby ludności na świecie, kontynentach i w wybranych krajach – charakteryzuje fazy rozwoju (przejścia) demograficznego – podaje główne przyczyny zmian przyrostu naturalnego ludności – podaje przykłady krajów należących do poszczególnych faz przejścia demograficznego – definiuje pojęcie przejścia epidemiologicznego 	<ul style="list-style-type: none"> – na podstawie wykresów i danych statystycznych opisuje wielkość i tendencje zmian liczby ludności – odczytuje na wykresie wielkość urodzeń, zgonów, przyrostu naturalnego dla poszczególnych faz przejścia demograficznego – przyporządkowuje społeczeństwa różnych krajów do odpowiedniej fazy przejścia demograficznego
2. Główne przyczyny i kierunki migracji ludności	<ul style="list-style-type: none"> – definiuje pojęcie mobilności ludności – wyróżnia rodzaje migracji – wskazuje przyczyny migracji – określa główne kierunki migracji – dawniej i obecnie – potrafi podać przyczyny atrakcyjności niektórych regionów dla imigrantów – podaje zmiany w kierunkach migracji Polaków 	<ul style="list-style-type: none"> – przyporządkowuje przykłady migracji do odpowiedniego rodzaju – określa tendencje zmian w kierunkach migracji – oblicza saldo migracji – ocenia skutki migracji
3. Przyczyny nierównomiernego rozmieszczenia ludności na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia obszary o największej gęstości zaludnienia – określa optymalne warunki do zamieszkania człowieka – wymienia obszary o najmniejszej gęstości zaludnienia – określa niesprzyjające (trudne) warunki do zamieszkania 	<ul style="list-style-type: none"> – oblicza gęstość zaludnienia – odczytuje z mapy gęstość zaludnienia w różnych regionach na świecie, porównuje je i wyjaśnia – formułuje prawidłowości w rozmieszczeniu ludności na świecie
4. Kręgi kulturowe świata	<ul style="list-style-type: none"> – definiuje pojęcie „kultura” i podaje kryteria, na podstawie których wyróżnia się ją – wyróżnia kręgi kulturowe na świecie – wymienia podstawowe cechy charakterystyczne kultury islamu, angloamerykańskiej i europejskiej – podaje przykłady wpływu religii i tradycji na gospodarkę 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje związki pomiędzy głównymi cechami kulturowymi a religią oraz między religią a gospodarką
5. Zróżnicowanie procesów urbanizacyjnych na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – definiuje pojęcie „urbanizacja” – opisuje procesy tworzenia się różnych typów zespołów miejskich – podaje cechy procesów urbanizacyjnych w różnych rejonach świata 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i skutki współczesnych procesów urbanizacyjnych – porównuje etapy tworzenia się różnych typów zespołów miejskich oraz wyszukuje wspólne i różniące cechy procesów prowadzących do ich powstawania – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania procesów urbanizacyjnych na świecie
6. Wielkie metropolie świata	<ul style="list-style-type: none"> – lokalizuje na mapie największe miasta świata – podaje cechy metropolii i megamiast – wymienia przyczyny rozwoju ludnościowego i terytorialnego największych miast świata – opisuje problemy największych miast świata 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia rozmieszczenie największych miast na świecie – wyjaśnia różnice między metropolią i megamiastem – wyjaśnia przyczyny powstawania dzielnic nędzy w największych miastach świata – wyjaśnia wpływ rozwoju wielkich miast na powstające w nich problemy społeczne, gospodarcze i ekologiczne

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
II. Przemiany polityczne współczesnego świata		
7. Zmiany na mapie politycznej świata	<ul style="list-style-type: none"> - lokalizuje na mapie politycznej państwa i terytoria zależne - wymienia przemiany polityczne w Europie - charakteryzuje państwa powstałe po rozpadzie byłej Jugosławii 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia trudności w ustaleniu liczby państw na świecie - wyjaśnia, dlaczego kraje zależne nie dążą do uzyskania niepodległości - porównuje europejskie kraje powstałe po rozpadzie ZSRR – wymienia ich osiągnięcia i problemy społeczno-gospodarcze
8. Procesy integracyjne na świecie	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przyczyny procesów integracyjnych w skali globalnej, regionalnej i lokalnej - omawia cele działań ONZ, NATO, UE - wymienia formy integracji gospodarczej, ilustruje je przykładami 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia skutki procesów integracyjnych na przykładach wybranych organizacji - wykazuje korzyści, które osiągają kraje UE w wyniku integracji - ocenia znaczenie euro jako wspólnej waluty w krajach UE
9. Zróżnicowanie państw świata pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia różne mierniki rozwoju gospodarczego krajów - wymienia mierniki społeczne, które stanowią podstawę wyliczenia HDI - wyróżnia biedne i bogate regiony świata - charakteryzuje grupę państw wysoko i słabo rozwiniętych 	<ul style="list-style-type: none"> - klasyfikuje kraje świata pod względem rozwoju gospodarczego i jakości życia na podstawie map i danych statystycznych - wykazuje wpływ czynników przyrodniczych, społecznych, historycznych na poziom życia ludności - na podstawie wykresów wymienia cechy krajów o różnym poziomie rozwoju - wyjaśnia przyczyny stagnacji gospodarczej w krajach Afryki Subsaharyjskiej
10. Pomoc krajom słabo rozwiniętym	<ul style="list-style-type: none"> - podaje przykłady wzrostu dysproporcji między bogatymi a biednymi krajami świata i ich przyczyny - prezentuje różne formy pomocy krajom słabo rozwiniętym - przedstawia milenijne cele rozwoju podejmowane przez ONZ 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia konsekwencje wzrostu dysproporcji między krajami bogatymi a biednymi - ocenia skuteczność różnych form pomocy krajom słabo rozwiniętym - projektuje różne formy pomocy państw i organizacji pozarządowych udzielanej krajom słabo rozwiniętym
11. Procesy globalizacji na świecie	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia dziedziny globalizacji i ilustruje je przykładami - wymienia zalety i wady procesów globalizacji - podaje przykłady wpływu procesów globalizacji na rozwój w skali lokalnej i regionalnej 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia przyczyny i przebieg procesów globalizacji w różnych dziedzinach - ocenia związane z globalizacją korzyści i zagrożenia dla poszczególnych społeczeństw - uzasadnia słuszność twierdzenia: „globalne przyczyny wywołują lokalne skutki”
12. Główne regiony upraw na świecie	<ul style="list-style-type: none"> - podaje kryteria podziału upraw na świecie - wymienia wymagania wegetacyjne głównych upraw - lokalizuje na mapie świata obszary głównych upraw 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zróżnicowanie przestrzenne upraw na świecie - przedstawia związki pomiędzy warunkami przyrodniczymi i rodzajami upraw
13. Główne regiony chowu zwierząt na świecie	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje główne obszary chowu zwierząt na świecie - przedstawia tendencje zmian w strukturze hodowli na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zróżnicowanie przestrzenne chowu zwierząt na świecie - wyjaśnia dynamikę zmian pogłowia zwierząt hodowlanych na świecie i w wybranych kontynentach

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
14. Lesistość i gospodarka leśna na świecie	<ul style="list-style-type: none"> wskazuje tendencje (kierunki) zmian w powierzchni lasów na świecie w wyniku procesów wylesiania i zalesiania podaje pozytywne i negatywne przykłady gospodarowania zasobami leśnymi 	<ul style="list-style-type: none"> wnioskuje na podstawie różnych źródeł o przyczynach i skutkach wylesienia
15. Gospodarka morska	<ul style="list-style-type: none"> wymienia kraje o największych połowach ryb morskich i rozwoju marikultury podaje przyczyny wzrostu zanieczyszczenia wód morskich lokalizuje na mapie największe porty morskie 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia rozmieszczenie głównych łowisk morskich wyjaśnia przyczyny wprowadzenia wyłącznej strefy ekonomicznej wykazuje znaczenie kanałów morskich dla żeglugi światowej wyjaśnia rozwój przemysłu stoczniowego w krajach azjatyckich
16. Produkcja, struktura i spożycie żywności na świecie	<ul style="list-style-type: none"> przedstawia różnice w wielkości i strukturze spożycia żywności na świecie podaje główne przyczyny nierównomiernego rozdziału żywności w skali globalnej wskazuje niektóre sposoby ograniczenia zjawiska głodu na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia zróżnicowanie przestrzenne spożycia żywności na świecie, wskazując na uwarunkowania: przyrodnicze, kulturowe, społeczne, polityczne ocenia skuteczność sposobów ograniczenia problemu głodu na świecie
17. Przemiany zachodzące na obszarach wiejskich	<ul style="list-style-type: none"> wymienia tradycyjne funkcje obszarów wiejskich i opisuje ich zmiany w ostatnich dziesięcioleciach przedstawia szanse i zagrożenia dla obszarów wiejskich spowodowane rozwojem pozarolniczych funkcji wsi 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia przyczyny rozwoju pozarolniczych funkcji wsi w ostatnich dziesięcioleciach ocenia zmiany zachodzące na obszarach wiejskich w krajach wysoko rozwiniętych, krajach rozwijających się i słabo rozwiniętych
III. Zróżnicowanie gospodarcze świata		
18. Bilans energetyczny świata	<ul style="list-style-type: none"> przedstawia współczesną strukturę zużycia energii pierwotnej w produkcji energii na świecie lokalizuje na mapie główne obszary wydobywania surowców energetycznych podaje przykłady państw o różnej strukturze wykorzystania źródeł energii w produkcji energii elektrycznej 	<ul style="list-style-type: none"> ocenia zmiany w bilansie energetycznym świata w ostatnich dziesięcioleciach uzasadnia twierdzenie: „ropa rządzi światem” ocenia wpływ występowania źródeł energii na produkcję energii elektrycznej w różnych regionach świata
19. Czynniki lokalizacji przemysłu	<ul style="list-style-type: none"> przedstawia podział czynników lokalizacji przemysłu na: przyrodnicze, techniczno-ekonomiczne i polityczno-społeczne charakteryzuje poszczególne czynniki lokalizacji przemysłu 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia wpływ określonych czynników na lokalizację poszczególnych gałęzi przemysłu ocenia poprawność lokalizacji zakładów wybranych gałęzi przemysłu
20. Przemysł wysokich technologii	<ul style="list-style-type: none"> wymienia cechy przemysłu wysokich technologii podaje czynniki lokalizacji przemysłu hi-tech i ilustruje je przykładami opisuje nowe funkcje i nowe formy przestrzenne ośrodków przemysłowych: bieguny technologiczne, technopolie, klastry i dystrykty przemysłowe 	<ul style="list-style-type: none"> uzasadnia przynależność poszczególnych branż i gałęzi przemysłowych do przemysłu wysokich technologii wyjaśnia rozmieszczenie przemysłu wysokich technologii na świecie wyjaśnia różnice między poszczególnymi formami koncentracji przemysłu wysokich technologii
21. Regiony turystyczne świata	<ul style="list-style-type: none"> wymienia czynniki wpływające na rozwój turystyki charakteryzuje wybrane regiony turystyczne świata przedstawia wpływ turystyki na środowisko przyrodnicze 	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia, dlaczego turystyka jest ważnym zjawiskiem społecznym i gospodarczym ocenia wpływ turystyki na rozwój krajów słabo rozwiniętych wyjaśnia zmiany w wyjazdach zagranicznych Polaków

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
22.		<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje związek między gęstością sieci transportowej a poziomem rozwoju gospodarczego – ocenia różne rodzaje transportu pod względem przydatności do przewozu towarów i osób
23. Nowoczesne technologie informacyjne i ich wpływ na rozwój światowej gospodarki	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje na przykładach wpływ nowoczesnych technologii informacyjnych na rozwój różnych działów gospodarki – przedstawia zmiany miejsc pracy zachodzące pod wpływem nowych technologii informacyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> – opracowuje ankietę na temat wykorzystania internetu przez młodzież i prezentuje jej wyniki – omawia wady i zalety telepracy
IV. Relacje człowiek – środowisko		
24. Problemy wynikające z eksploatacji zasobów przyrody	<ul style="list-style-type: none"> – podaje przykłady negatywnych skutków eksploatacji zasobów przyrody – prezentuje reguły korzystania z zasobów przyrody zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju – podaje przykłady oszczędnego gospodarowania zasobami przyrody 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia wpływ eksploatacji surowców mineralnych na środowisko przyrodnicze i gospodarkę człowieka – formułuje problemy lokalne i regionalne wynikające z eksploatacji zasobów przyrody – wyjaśnia przyczyny i skutki naruszania (zakłócenia) równowagi ekologicznej w wyniku rabunkowej eksploatacji zasobów przyrody
25. Obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie – podaje przyczyny zróżnicowania zasobów wodnych na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje i interpretuje dane liczbowe i kartograficzne prezentujące zasoby wody na świecie – przedstawia projekty rozwiązań stosowanych w sytuacjach braku lub niedoboru wód w różnych strefach klimatycznych
26. Globalne ocieplenie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia gazy cieplarniane i podaje źródła ich pochodzenia – podaje przykłady skutków globalnego ocieplenia – wymienia kraje emitujące największe ilości CO₂ – podaje przykłady rozwiązań w skali globalnej i regionalnej, ograniczające emisję gazów cieplarnianych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia mechanizm wpływu gazów cieplarnianych na wzrost temperatury – omawia na przykładach przyczyny i skutki globalnego ocieplenia klimatu – ocenia rozwiązania podejmowane w skali lokalnej i regionalnej ograniczające emisję gazów cieplarnianych – uzasadnia konieczność współpracy międzynarodowej w zakresie walki z globalnym ociepleniem klimatu
27. Degradacja gleb	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przyczyny degradacji gleb – lokalizuje na mapie regiony degradacji gleb – przedstawia zmiany zachodzące w glebach pod wpływem kwaśnych deszczów, stosowania chemicznych środków ochrony roślin i rozwoju przemysłu 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje wpływ czynników przyrodniczych i działalności człowieka na przebieg procesu erozji gleb – przedstawia w postaci ciągu przyczynowo-skutkowego zmiany w środowisku geograficznym na wybranym przykładzie

5. Program nauczania – zakres rozszerzony

Klasa II i III

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
I. Geografia jako nauka o środowisku geograficznym		
1. Geografia jako nauka	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia zadania geografii jako nauki – przedstawia podział nauk geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – potrafi podać przykładowy przedmiot badań dla nauk geograficznych – udowadnia na przykładach użyteczność wiedzy geograficznej
2. Środowisko geograficzne – elementy, współzależności	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia wpływ energii słonecznej i energii wnętrza Ziemi na cechy i rozwój środowiska przyrodniczego – wymienia założenia determinizmu, nihilizmu i posybilizmu, ilustruje je przykładami 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje zależności między elementami środowiska geograficznego – wykazuje rolę środowiska przyrodniczego na różnych etapach rozwoju społeczno-ekonomicznego
II. Źródła i metody badań geograficznych		
3. Źródła informacji geograficznej i GIS	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia możliwości wykorzystania różnych źródeł wiedzy geograficznej – przedstawia możliwości wykorzystania internetu oraz zdjęć satelitarnych i lotniczych jako źródeł wiedzy geograficznej – wymienia zalety GIS jako bazy informacji geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – potrafi skorzystać z różnych źródeł wiedzy geograficznej – sporządza bibliografię do wybranego tematu – potrafi ocenić przydatność i wiarygodność różnych źródeł wiedzy – korzysta z technologii informacyjno-komunikacyjnych
4. Badania i obserwacje terenowe	<ul style="list-style-type: none"> – zna zasady bezpiecznego przeprowadzania badań terenowych – opracowuje ankiety z geografii społeczno-ekonomicznej i realizuje je w regionie zamieszkania 	<ul style="list-style-type: none"> – planuje i przeprowadza proste obserwacje i pomiary terenowe – przedstawia wyniki obserwacji w formie graficznej
5. Mapa – elementy, rodzaje i zastosowania	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcia kartograficzne – przedstawia podział map 	<ul style="list-style-type: none"> – określa długość i szerokość geograficzną dowolnego miejsca na Ziemi – oblicza odległości i pola powierzchni w terenie na podstawie map – klasyfikuje mapy ze względu na różne kryteria – odczytuje i opisuje cechy środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego na podstawie map: topograficznej, hipsometrycznej i tematycznej* – formułuje zależności między wybranymi elementami środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego oraz dokonuje ich weryfikacji, wykorzystując mapy tematyczne*
6. Kartograficzne metody przedstawiania obiektów i zjawisk	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia i omawia metody przedstawiania cech jakościowych i ilościowych na mapie – podaje nazwy izolinii przedstawiających różne zjawiska 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje metody stosowane na mapach w atlasie szkolnym – potrafi dobrać metodę kartograficzną do przedstawienia na mapie różnych treści
III. Ziemia we Wszechświecie		
7. Układ Słoneczny we Wszechświecie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia astronomiczne miary odległości – określa położenie i cechy różnych ciał niebieskich we Wszechświecie – opisuje naszą Galaktykę – przedstawia założenia teorii geocentrycznej i heliocentrycznej 	<ul style="list-style-type: none"> – identyfikuje różne ciała niebieskie na podstawie opisu i ilustracji – porównuje planety typu ziemskiego i planety olbrzymy Układu Słonecznego – przedstawia na rysunku fazy Księżyca

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
8. Planeta Ziemia – współrzędne geograficzne	– przedstawia cechy wyróżniające Ziemię spośród innych planet Układu Słonecznego – zna kształt i wymiary Ziemi	– przedstawia na rysunku zasady pomiaru obwodu Ziemi dokonane przez Eratostenesa – przedstawia za pomocą rysunku związek między szerokością geograficzną a wysokością górowania Słońca – przedstawia na rysunku zaćmienie Słońca i Księżyca
9. Ruch obrotowy Ziemi	– wymienia cechy ruchu obrotowego i jego następstwa – wskazuje skutki działania siły Coriolisa dla środowiska przyrodniczego	– przedstawia na rysunku mechanizm działania siły Coriolisa
10. Ruch obiegowy Ziemi	– wymienia cechy ruchu obiegowego Ziemi i jego następstwa – wyjaśnia przyczynę występowania dni i nocy polarnych w obszarach podbiegunowych	– przedstawia na rysunku oświetlenie Ziemi w dniach równonocy i przesileń – oblicza wysokość górowania Słońca w dowolnym miejscu Ziemi w dniach równonocy i przesileń – oblicza szerokość geograficzną dowolnego miejsca na Ziemi na podstawie górowania Słońca w dniach równonocy i przesileń
11. Czas, odwieczny problem	– wyjaśnia pojęcia: doba słoneczna, czas słoneczny, strefowy, urzędowy, międzynarodowa linia zmiany daty – wyjaśnia różnice między kalendarzem juliańskim a gregoriańskim	– potrafi obliczyć czas słoneczny dowolnego miejsca na Ziemi na podstawie różnicy długości geograficznej i długość geograficzną na podstawie różnicy czasu słonecznego – określa zasadę liczenia lat przestępnych w kalendarzu gregoriańskim
IV. Budowa i dzieje Ziemi		
12. Badania i budowa wnętrza Ziemi	– wymienia źródła wiedzy o budowie wnętrza Ziemi – wymienia sfery Ziemi i podaje wyróżniające je cechy	– przedstawia na schemacie budowę wnętrza Ziemi – potrafi wyjaśnić przyczyny wzrostu temperatury i ciśnienia we wnętrzu Ziemi
13, 14. Najważniejsze wydarzenia w dziejach Ziemi (ewolucja Ziemi i życia; kenozoik – era ssaków zdominowana w holocenie przez człowieka)	– charakteryzuje metody badania dziejów Ziemi – wymienia ery i okresy – przedstawia najważniejsze wydarzenia geologiczne w dziejach Ziemi – omawia przyczyny i przebieg zlodowaceń w plejstocenie – przedstawia rozwój świata organicznego i główne etapy ewolucji człowieka	– potrafi czytać tabelę stratygraficzną i mapę geologiczną – lokalizuje na mapie góry orogenezy kaledońskiej, waryscyjskiej i alpejskiej – potrafi przedstawić dzieje geologiczne w postaci ciągu zdarzeń i zależności przyczynowo-skutkowych – ocenia zmiany środowiska przyrodniczego w holocenie, spowodowane działalnością człowieka
15. Minerale – właściwości i rozpoznawanie	– podaje różnice między związkiem chemicznym a minerałem – wymienia cechy rozpoznawcze minerałów – podaje przykłady wykorzystania minerałów w życiu gospodarczym	– rozpoznaje główne minerały skałotwórcze
16. Skały	– dokonuje podziału skał – przedstawia warunki, w których powstają różne rodzaje skał magmowych i osadowych – opisuje warunki, w jakich dochodzi do metamorfizmu skał	– potrafi rozpoznać podstawowe skały – wykazuje związek między miejscem krystalizacji magmy a budową skał magmowych – potrafi przedstawić na schemacie cykl geologiczny, uwzględniając rodzaje skał i procesy geologiczne prowadzące do ich powstania
17. Złoża surowców mineralnych	– wymienia typy złóż mineralnych – dokonuje podziału złóż mineralnych ze względu na działy gospodarki człowieka, w których są one wykorzystywane	– potrafi na podstawie przekroju geologicznego rozpoznać typ złoża mineralnego – przedstawia związek między budową geologiczną a typem złoża

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
V. Litosfera – procesy endogeniczne		
18. Tektonika płyt litosfery	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia założenia teorii płyt litosfery – wyjaśnia przyczyny ruchów płyt litosfery – wymienia płyty litosfery – opisuje procesy zachodzące na granicach płyt litosfery 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia na rysunku ryft, subdukcję, kolizję – porównuje procesy zachodzące w strefie ryftu i subdukcji – wskazuje konsekwencje ruchu płyt litosfery
19. Plutonizm i metamorfizm	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcia: plutonizm, metamorfizm – wymienia czynniki, pod których wpływem następuje metamorfizm skał, i dokonuje podziału procesów metamorficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje na schemacie różne rodzaje intruzji magmowych – wykazuje na przykładach znaczenie procesów metamorficznych i plutonicznych
20. Wulkanizm	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia typy erupcji wulkanicznych – opisuje budowę stożka wulkanicznego, przedstawia czynniki wpływające na przebieg wybuchu i kształt stożka wulkanicznego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, dlaczego wulkany występują na granicy płyt litosfery – rozpoznaje typy wulkanów i skały wulkaniczne – wykazuje konsekwencje wulkanizmu i procesów postwulkanicznych dla środowiska przyrodniczego i działalności człowieka
21. Procesy górotwórcze i inne ruchy litosfery	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje ruchy pionowe litosfery – wyjaśnia sposób powstania górotworu subdukcyjnego i kolizyjnego 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje na schematach góry fałdowe, zrębowe i wulkaniczne oraz podaje ich przykłady – wyjaśnia procesy izostatyczne na podstawie różnych źródeł wiedzy
22. Trzęsienia ziemi i inne deformacje litosfery	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia podział trzęsień ziemi – omawia skutki trzęsień ziemi – opisuje różne struktury tektoniczne 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia na rysunku epicentrum i hipocentrum – wyjaśnia rozmieszczenie obszarów sejsmicznych na Ziemi – przedstawia na modelu przyczynowo-skutkowym powstawanie tsunami – ocenia różne sposoby zapobiegania skutkom trzęsień ziemi
23. Opis i interpretacja odsłonięcia, profilu i przekroju geologicznego	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje warunki i środowisko powstania różnych typów skał 	<ul style="list-style-type: none"> – potrafi opisywać i interpretować odkrywkę geologiczną – potrafi odczytać kolejność wydarzeń na podstawie przekroju geologicznego
VI. Litosfera – procesy egzogeniczne		
24. Wietrzenie i jego znaczenie dla procesów geologicznych	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia rodzaje wietrzenia – przedstawia czynniki wpływające na przebieg procesów wietrzenia – podaje skutki wietrzenia dla procesów rzeźbo- i glebotwórczych 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje efekty wietrzenia fizycznego na ilustracjach i w odsłonięciach skał – wykazuje wpływ klimatu na przebieg i rodzaj wietrzenia
25. Zjawiska krasowe	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia skały, które podlegają procesom krasowym – przedstawia czynniki wpływające na intensywność procesów krasowych – wymienia obszary występowania zjawisk krasowych na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje na ilustracjach formy krasu powierzchniowego i podziemnego oraz wyjaśnia ich genezę
26. Rzeźbotwórcza działalność wód płynących	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcia dotyczące rzeźbotwórczej działalności rzek – omawia działalność rzeźbotwórczą rzeki w różnych odcinkach jej biegu – przedstawia warunki powstawania delty i estuarium 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje na rysunku elementy doliny rzecznej – rozpoznaje na rysunkach i zdjęciach formy powstałe w wyniku rzeźbotwórczej działalności wód płynących – wyjaśnia proces meandrowania rzeki

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
27. Rzeźbotwórcza działalność wód morskich i jeziornych	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcia dotyczące rzeźbotwórczej działalności wód morskich i jeziornych – opisuje działalność morza na wybrzeżu niskim i wysokim – wymienia miejsca występowania różnych typów wybrzeży morskich 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje typy wybrzeży przedstawione na rysunkach i mapach oraz wyjaśnia ich genezę – wyjaśnia za pomocą rysunku powstawanie atolu koralowego
28. Rzeźbotwórcza działalność lodowców	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcia dotyczące działalności rzeźbotwórczej lodowca górskiego i lądolodu – opisuje działalność erozyjną i budującą lodowców górskich i lądolodów – wyjaśnia procesy powstawania form wodnolodowcowych 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje na ilustracjach wybrane formy polodowcowe – klasyfikuje formy rzeźby polodowcowej według czynnika i procesu rzeźbotwórczego – wskazuje na mapie świata obszary, które podlegały w przeszłości zlodowaceniom
29. Rzeźbotwórcza działalność wiatru	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcia związane z rzeźbotwórczą działalnością wiatru – wymienia czynniki wpływające na intensywność procesów eolicznych – opisuje działalność wiatru i podaje przykłady form rzeźby eolicznej 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje na ilustracjach eoliczne formy rzeźby – porównuje barchan i wydmy paraboliczną – lokalizuje na mapie pustynie i obszary występowania pokrywy lessowych
30. Denudacja	<ul style="list-style-type: none"> – wyróżnia podstawowe rodzaje ruchów masowych i wyjaśnia ich przebieg – opisuje proces splukiwania 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje na ilustracjach rodzaje ruchów masowych – przedstawia wpływ budowy geologicznej i działalności człowieka na ruchy masowe – wykazuje wpływ procesów splukiwania i ruchów masowych na erozję gleb
31. Rzeźba Ziemi jako efekt procesów endo- i egzogenicznych	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia główne formy rzeźby lądów i dna oceanów 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia rozmieszczenie najwyższych gór świata, grzbietów i rowów oceanicznych – przedstawia cechy ukształtowania powierzchni Ziemi jako efekt oddziaływania procesów wewnętrznych i zewnętrznych
32. Wpływ człowieka na litosferę	<ul style="list-style-type: none"> – omawia wpływ gospodarki zbieracko-łowieckiej, rolnictwa, górnictwa, transportu na litosferę – przedstawia na rysunku skutki podziemnej eksploatacji surowców 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje zależność erozji gleb od lesistości oraz sposobu orki na stoku – rozpoznaje antropogeniczne formy rzeźby powstałe przy odkrywkowej eksploatacji surowców
VII. Atmosfera		
33. Skład i budowa atmosfery	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia stałe i zmienne składniki atmosfery – opisuje skład chemiczny atmosfery – wymienia gazy cieplarniane i omawia ich wpływ na wzrost temperatury powietrza na Ziemi – wyróżnia warstwy atmosfery i przedstawia ich najważniejsze cechy 	<ul style="list-style-type: none"> – potrafi obliczyć temperaturę powietrza w troposferze na dowolnej wysokości – wysuwa propozycje działań ograniczających wpływ człowieka na zanieczyszczenie atmosfery
34. Globalna cyrkulacja mas powietrza	<ul style="list-style-type: none"> – wyróżnia podstawowe przyczyny krążenia powietrza atmosferycznego – charakteryzuje masy powietrza równikowego, zwrotnikowego, polarnego i arktycznego 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia na rysunku schemat globalnej cyrkulacji powietrza

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
35. Temperatura i opady na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia bilans promieniowania Ziemi – wymienia sposoby wymiany ciepła w atmosferze – wymienia czynniki wpływające na intensywność parowania – wymienia warunki kondensacji pary wodnej – przedstawia opady i osady atmosferyczne oraz warunki, w których powstają – omawia wielkość opadów w różnych szerokościach geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje wpływ różnych czynników na zróżnicowanie dopływu energii słonecznej – przedstawia przyczyny nierównomiernego rozkładu temperatur powietrza – wskazuje na mapie obszary o najwyższych i najniższych średnich rocznych amplitudach temperatury i wyjaśnia ich przyczyny – przedstawia wpływ temperatury powietrza na maksymalną zawartość pary wodnej w atmosferze – rozpoznaje i opisuje podstawowe rodzaje chmur – wyjaśnia proces powstawania opadów konwekcyjnych, frontalnych i orograficznych – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania wielkości opadów na Ziemi
36. Wiatry kuli ziemskiej	<ul style="list-style-type: none"> – omawia powstawanie cyklonów tropikalnych i monsunów – wyjaśnia pojęcia: wiatr stały, wiatr okresowy i wiatr lokalny – wyjaśnia genezę wiatrów stałych, okresowych i lokalnych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, dlaczego monsun letni przynosi opady – wskazuje na mapie regiony występowania monsunów i cyklonów – przedstawia wpływ monsunów i cyklonów na działalność człowieka – wykazuje znaczenie wiatrów dla przebiegu pogody i działalności gospodarczej człowieka
37. Czynniki klimatotwórcze	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia główne czynniki klimatotwórcze, w tym czynniki astrefowe i antropogeniczne 	<ul style="list-style-type: none"> – na podstawie analizy danych klimatycznych i klimatogramów wyjaśnia wpływ różnych czynników na klimat – formułuje prawidłowości klimatyczne na podstawie analizy map i klimatogramów – wnioskuje o cechach klimatu danego miejsca na podstawie jego położenia geograficznego
38. Klimaty kuli ziemskiej	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje strefy klimatyczne i typy klimatów na Ziemi i uzasadnia ich zasięgi – wymienia obszary położone w danej strefie klimatycznej i danym typie klimatu 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje strefy klimatyczne i wybrane typy klimatów na podstawie rocznego przebiegu temperatury powietrza i sum opadów
39. Pogoda i człowiek – mapy synoptyczne, zmiany antropogeniczne	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia globalny system pomiarów meteorologicznych 	<ul style="list-style-type: none"> – odczytuje informacje o pogodzie z mapy synoptycznej
40. Własne obserwacje zjawisk i prognozowanie pogody	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przyrządy meteorologiczne 	<ul style="list-style-type: none"> – przygotowuje krótkoterminową prognozę pogody na podstawie mapy synoptycznej oraz obserwacji i pomiarów meteorologicznych
VIII. Hydrosfera		
41. Występowanie i zasoby wód, cykl hydrologiczny	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia genezę i zasoby hydrosfery – omawia cechy cyklu hydrologicznego w różnych warunkach klimatycznych – wymienia składniki bilansu wodnego 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje zasoby różnych rodzajów wód – wykazuje związek między klimatem a cyklem hydrologicznym
42. Wody morskie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia typy mórz – przedstawia skład chemiczny wody morskiej 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania zasolenia wód morskich – wykazuje związek między szerokością geograficzną a temperaturą wody morskiej

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
43. Ruchy wód morskich	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia rodzaje ruchów wody morskiej i mechanizm ich powstawania – wymienia ciepłe i zimne prądy morskie – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania wielkości pływów morskich 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia na rysunku genezę ruchów wody morskiej – formułuje prawidłowości dotyczące prądów morskich oraz ich wpływu na klimat oraz środowisko wybrzeży – wykazuje na przykładach gospodarcze znaczenie ruchów wody morskiej
44. Działalność człowieka a ekosystemy mórz i oceanów	<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje możliwości gospodarczego wykorzystania oceanów – wymienia przyczyny zanieczyszczenia wód morskich – przedstawia działania podejmowane dla ochrony zasobów biologicznych mórz 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje wpływ rybołówstwa na zasoby biologiczne mórz – wyjaśnia proces eutrofizacji wód morskich
45. Wody podziemne, źródła	<ul style="list-style-type: none"> – omawia pochodzenie wód podziemnych – przedstawia różne rodzaje wód podziemnych i typy źródeł – dokonuje podziału wód mineralnych ze względu na ich skład chemiczny – opisuje działanie gejzerów 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje związek między rodzajem wód podziemnych a ich cechami i zasobami – wyjaśnia na rysunku powstawanie wód artezyjskich i różnych typów źródeł
46. Powierzchniowe wody płynące	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje sieć rzeczną na poszczególnych kontynentach – wymienia rodzaje zasilania rzek – opisuje cechy różnych ustrojów rzecznych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyznacza przebieg działu wodnego na mapie – rozpoznaje ustrój rzeczny wybranych rzek – wyjaśnia cechy wybranych rzek świata w nawiązaniu do zasilania, klimatu, rzeźby terenu, znaczenia gospodarczego
47. Jeziora i bagna	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje typy genetyczne mis jeziornych na poszczególnych kontynentach – wskazuje przykłady jezior o różnej genezie 	<ul style="list-style-type: none"> – klasyfikuje jeziora według różnych kryteriów – rozpoznaje typ genetyczny misy jeziornej na podstawie rysunku batymetrycznego
48. Lodowce i lądolody	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia różnice między lądolodem a lodowcem górskim – wyjaśnia proces powstawania lodowców – przedstawia mechanizm ruchu lodowca 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny różnej wysokości występowania granicy wieloletniego śniegu w różnych szerokościach geograficznych – rozpoznaje typy lodowców górskich – przedstawia związek między klimatem a występowaniem wieloletniej zmarzliny – wskazuje na mapach zasięg obszarów współcześnie zlodowaconych i ocenia wpływ zmian klimatycznych na zmiany zasięgu tych obszarów
49. Rola wody w gospodarce i środowisku	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia rolę wody dla rozwoju różnych działów gospodarki – opisuje na przykładach następstwa nieracjonalnej gospodarki wodnej w wybranych regionach świata 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia działania wspomagające racjonalne gospodarowanie wodą
50. Obserwacje i pomiary hydrologiczne w terenie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przyrządy służące do pomiarów hydrologicznych 	

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
IX. Pedosfera i biosfera		
51. Gleba i procesy ją kształtujące	– charakteryzuje procesy glebotwórcze i omawia cechy głównych typów gleb strefowych i niestrefowych – omawia przydatność rolniczą głównych typów gleb	– lokalizuje na mapie obszary występowania głównych typów gleb – przedstawia związek między glebą, skałą macierzystą, roślinnością i klimatem
52. Zróżnicowanie gleb świata i ich przydatność rolnicza		
53. Badania terenowe gleb i ich opis	– omawia profil glebowy	– planuje i przeprowadza obserwację profilu glebowego w miejscu zamieszkania
54. Szata roślinna i świat zwierząt	– wyjaśnia zróżnicowanie formacji roślinnych na Ziemi i piętowość roślinną	– wykazuje związki między warunkami klimatycznymi a formacją roślinną przyporządkowuje typowe gatunki flory i fauny do poszczególnych stref krajobrazowych
X. Ekosystemy świata i ich ochrona		
55. Ekosystemy i dziedziny morfoklimatyczne świata		
56. Zrównoważony rozwój a środowisko	– wymienia antropogeniczne zmiany w środowisku przyrodniczym – przedstawia wpływ człowieka na wzrost efektu cieplarnianego – omawia skutki efektu cieplarnianego	– dowodzi na przykładach, że naruszenie stabilności ekosystemu może spowodować nieodwracalne zmiany w środowisku naturalnym
57. Ochrona i restytucja środowiska przyrodniczego	– wskazuje podejmowane na świecie działania na rzecz ochrony i restytucji środowiska geograficznego – omawia podstawowe zasady zrównoważonego rozwoju	– ocenia możliwości realizacji zrównoważonego rozwoju w skali lokalnej, regionalnej i globalnej

Uwagi:

- Umiejętności pracy z mapą oznaczone * są rozwijane w ciągu całego cyklu kształcenia.
- Treści kształcenia i cele edukacyjne przedstawione w jednym wierszu tabeli nie są równoznaczne z tematem lekcji, mogą być realizowane na jednej lub dwóch lekcjach w zależności od decyzji nauczyciela.

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
I. Klasyfikacja państw świata		
1. Aktualny podział polityczny świata	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje współczesny stan na mapie politycznej świata – opisuje zróżnicowanie polityczne współczesnego świata – wymienia i wskazuje na mapie terytoria zależne 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia współczesny stan polityczny w Europie i na świecie – wyjaśnia przyczyny utrzymywania się terytoriów zależnych
2. Kryteria podziałów państw świata	<ul style="list-style-type: none"> – podaje kryteria podziałów państw świata – wyjaśnia pojęcie PKB – opisuje i podaje składowe wskaźnika HDI 	<ul style="list-style-type: none"> – klasyfikuje kraje świata według kryteriów politycznych, społecznych, kulturowych, ekonomicznych – wykazuje zróżnicowanie państw świata, posługując się wskaźnikami poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego – porównuje strukturę PKB krajów na różnym poziomie rozwoju gospodarczego
3. Charakterystyka krajów o wysokim i średnim poziomie rozwoju gospodarczego	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia cechy gospodarki krajów o wysokim i średnim poziomie rozwoju gospodarczego – wskazuje problemy gospodarcze i społeczne tych krajów 	<ul style="list-style-type: none"> – na podstawie danych statystycznych porównuje cechy krajów o bardzo wysokim, wysokim i średnim poziomie rozwoju gospodarczego – wyjaśnia najważniejsze przyczyny bardzo wysokiego i wysokiego poziomu rozwoju gospodarczego wybranych krajów
4. Problemy krajów słabo rozwiniętych	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia cechy krajów średnio i słabo rozwiniętych – wskazuje problemy gospodarcze i społeczne krajów słabo rozwiniętych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny obecnej sytuacji gospodarczej i społecznej krajów słabo rozwiniętych – porównuje cechy gospodarki krajów słabo rozwiniętych z cechami gospodarki krajów wysoko rozwiniętych – wyjaśnia przyczyny wzrostu dysproporcji pomiędzy poziomem życia w krajach wysoko i słabo rozwiniętych
II. Procesy demograficzne i zróżnicowanie ludności na świecie		
5. Przestrzenne i czasowe zróżnicowanie wskaźnika przyrostu naturalnego na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje przestrzenne i czasowe zróżnicowanie wskaźników urodzeń, zgonów, przyrostu naturalnego oraz liczby ludności na świecie – podaje przykłady zróżnicowania wskaźników: urodzeń zgonów, przyrostu naturalnego na świecie, w wybranych regionach i krajach 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje i interpretuje mapy oraz dane statystyczne prezentujące zmiany i zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika przyrostu naturalnego na świecie – wyjaśnia przyczyny zmian i przestrzennego zróżnicowania wskaźnika przyrostu naturalnego
6. Etapy rozwoju demograficznego na przykładzie wybranych państw świata	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje etapy rozwoju demograficznego na przykładzie wybranych państw świata – podaje przykłady krajów, których społeczeństwa znajdują się na określonym etapie rozwoju demograficznego 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje cechy demograficzne społeczeństw znajdujących się na różnych etapach rozwoju demograficznego – na podstawie wskaźnika urodzeń i zgonów przyporządkowuje społeczeństwa różnych krajów do odpowiedniej fazy rozwoju demograficznego – przedstawia fazy rozwoju demograficznego
7, 8. Regiony wzrostu i regresu demograficznego na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – wyróżnia regiony wzrostu i regresu demograficznego – podaje przyczyny wzrostu i regresu demograficznego w tych regionach – wymienia cechy społeczeństwa starego i młodego 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje prawidłowości dotyczące regionów wzrostu i regresu demograficznego – porównuje cechy demograficzne społeczeństwa starego i młodego – analizuje, interpretuje i rozpoznaje piramidę wieku społeczeństwa starego i młodego – prognozuje zmiany struktury wieku i tempa przyrostu ludności na podstawie piramidy wieku ludności

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
9. Konsekwencje wzrostu i regresu demograficznego w wybranych państwach	<ul style="list-style-type: none"> – podaje konsekwencje społeczne i gospodarcze eksplozji demograficznej – wskazuje problemy społeczne i gospodarcze społeczeństw starzejących się 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia konsekwencje eksplozji demograficznej lub regresu demograficznego w wybranych państwach – ocenia konsekwencje eksplozji i regresu demograficznego w wybranych państwach – ocenia działania rządu chińskiego zmierzające do ograniczenia przyrostu liczby ludności – podaje przykłady skutecznej, prorodzinnej polityki społecznej rządów wybranych państw
10, 11. Przyczyny i konsekwencje migracji ludności	<ul style="list-style-type: none"> – podaje kryteria klasyfikacji migracji ludności – wymienia przyczyny migracji i podaje przykłady migracji wg ich przyczyn w wybranych krajach – wymienia skutki migracji ludności 	<ul style="list-style-type: none"> – interpretuje mapy i dane liczbowe prezentujące kierunki i rodzaje migracji na świecie i w wybranych krajach – oblicza saldo migracji – prognozuje zmiany w kierunkach migracji na świecie – przedstawia związek pomiędzy potrzebami człowieka, poziomem ich zaspokojenia a natężeniem migracji – podaje konsekwencje migracji (ekonomiczne, społeczne i kulturowe) dla wybranych krajów emigracyjnych i imigracyjnych
12. Zróżnicowanie warunków osiedlania się człowieka na Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia i charakteryzuje warunki przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne wpływające na osiedlanie się człowieka – podaje przykłady warunków pozytywnie i negatywnie wpływających na osiedlanie się człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania warunków osiedlania się człowieka na Ziemi – formułuje prawidłowości, które wyjaśniają wpływ różnych czynników na osiedlanie się ludności – ocenia warunki przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne osiedlania się ludności w wybranych regionach świata
13. Cechy rozmieszczenia ludności na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – podaje cechy rozmieszczenia ludności na Ziemi – wskazuje na mapie obszary koncentracji ludności – wskazuje na mapie obszary słabego zaludnienia 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia na przykładach znaczenie głównych czynników wpływających na gęstość zaludnienia – przedstawia konsekwencje nadmiernej koncentracji ludności – ocenia wartość informacyjną wskaźnika gęstości zaludnienia oraz map i danych statystycznych prezentujących gęstość zaludnienia na świecie
14, 15. Zróżnicowanie struktury zatrudnienia ludności na świecie. Problem bezrobocia	<ul style="list-style-type: none"> – podaje główne cechy struktury zatrudnienia ludności na świecie – wskazuje tendencje zmian w strukturze zaludnienia ludności – charakteryzuje zmiany i wielkość bezrobocia na świecie i w wybranych krajach – podaje skutki bezrobocia 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje prawidłowości określające zróżnicowanie struktury zatrudnienia w wybranych krajach na świecie w zależności od poziomu rozwoju kraju – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania struktury zatrudnienia w wybranych krajach – ocenia skalę i konsekwencje społeczne zjawiska bezrobocia – na wybranych przykładach ocenia wpływ globalizacji na bezrobocie ludności

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
15. Struktura etniczna i narodowościowa ludności świata	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje zróżnicowanie narodowościowe ludności na świecie – podaje cechy zróżnicowania etnicznego na przykładzie wybranych krajów – wykazuje zróżnicowanie narodowościowe i etniczne społeczeństw 	<ul style="list-style-type: none"> – na przykładach wybranych krajów wielonarodowych omawia wpływ zróżnicowania narodowościowego i etnicznego na funkcjonowanie społeczeństw – na przykładzie wybranych regionów świata przedstawia znaczenie narodowościowego i etnicznego zróżnicowania ludności dla konfliktów zbrojnych – ocenia skutki zmian w strukturze narodowościowej i etnicznej w wybranych krajach
16. Przyczyny i konsekwencje upowszechniania się wybranych języków na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje zróżnicowanie językowe społeczeństw – podaje przykłady zanikania języków – podaje przykłady upowszechniania się wybranych języków na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zanikania i upowszechniania się niektórych języków na świecie – omawia konsekwencje zanikania i upowszechniania się niektórych języków na świecie
17. Zróżnicowanie religijne ludności na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje zróżnicowanie religijne ludności na świecie, biorąc pod uwagę zasięg występowania, liczbę wyznawców, wiek religii – podaje główne zasady wiary największych religii na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania religijnego ludności na świecie – określa wpływ poziomu wiedzy na temat danej religii na stosunek do ich wyznawców oraz poziom tolerancji religijnej – wyjaśnia zmiany liczby wyznawców różnych religii w Europie
18. Wpływ cech kulturowych społeczeństwa na życie społeczne i gospodarcze	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje rozmieszczenie głównych kręgów kulturowych na świecie – wskazuje główne cechy kulturowe społeczeństw należących do różnych kręgów kulturowych 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje na przykładach zróżnicowanie kulturowe ludności – omawia wpływ cech kulturowych na życie społeczne i gospodarcze – uzasadnia równorzędność kultur
III. Współczesne procesy urbanizacyjne		
19. Zróżnicowanie procesów urbanizacyjnych na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – wyróżnia rodzaje urbanizacji – wymienia fazy urbanizacji – podaje cechy różniące procesy urbanizacyjne na świecie – wymienia przyczyny zróżnicowania procesów urbanizacyjnych na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje fazy urbanizacji – wyjaśnia zróżnicowanie przebiegu procesów urbanizacyjnych w różnych regionach świata – ocenia skutki różnego przebiegu procesów urbanizacyjnych
20. Zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miast na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – podaje przykłady miast o różnych funkcjach – określa strukturę funkcjonalną różnych miast – podaje przyczyny zmiany struktury funkcjonalno-przestrzennej miast 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia zmiany struktury funkcjonalno-przestrzennej miast – wykazuje zmiany funkcji terenów miejskich wraz z ich rozwojem i poziomem rozwoju kraju
21. Rozwój największych miast świata	<ul style="list-style-type: none"> – lokalizuje na mapie największe miasta świata – opisuje rozwój ludnościowy i przestrzenny największych miast świata – wymienia i charakteryzuje różne typy miast i zespołów miejskich 	<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia typy miast i zespołów miejskich na podstawie różnych źródeł – na podstawie materiałów kartograficznych przyporządkowuje wybrane miasta do określonego typu
22. Zróżnicowanie fizjonomiczne miast świata	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia cechy fizjonomiczne miast typowych dla różnych regionów świata – charakteryzuje na przykładach zmiany w fizjonomii wybranych miast świata 	<ul style="list-style-type: none"> – na podstawie ilustracji, opisu, map satelitarnych porównuje miasta pod względem cech fizjonomicznych – ocenia przemiany fizjonomiczne miast na świecie oraz miast(a) w zamieszkiwanym regionie

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
23. Zróżnicowanie poziomu życia ludności miejskiej	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia podstawowe wskaźniki (kryteria oceny) poziomu życia ludności miejskiej – podaje przykłady zróżnicowania poziomu życia w wybranych miastach na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – na przykładzie wybranych miast omawia zróżnicowanie poziomu życia ich mieszkańców (slumsy, dzielnice nędzy) w krajach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego – na przykładzie wybranych miast wyjaśnia przyczyny zróżnicowania poziomu i kosztów życia – ocenia skutki zróżnicowania poziomu życia w miastach różnych typów i wielkości
IV. Działalność gospodarza człowieka		
24. Czynniki przyrodnicze rozwoju rolnictwa	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje zróżnicowanie struktury użytkowania ziemi na świecie – wymienia czynniki przyrodnicze rozwoju rolnictwa – charakteryzuje warunki przyrodnicze rozwoju rolnictwa w wybranych regionach świata 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje zróżnicowanie warunków przyrodniczych rozwoju rolnictwa na świecie – wykazuje związki pomiędzy warunkami przyrodniczymi a użytkowaniem ziemi, kosztami i poziomem produkcji rolnej
25. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia czynniki społeczno-ekonomiczne rozwoju rolnictwa – charakteryzuje czynniki społeczno-ekonomiczne rozwoju rolnictwa w wybranych regionach świata 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia zróżnicowanie cech społeczno-ekonomicznych rozwoju rolnictwa na świecie – przedstawia związki pomiędzy warunkami społeczno-ekonomicznymi a rozwojem rolnictwa w wybranych regionach świata
26. Czynniki warunkujące rodzaj produkcji roślinnej	<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje czynniki warunkujące rozmieszczenie produkcji roślinnej na świecie – charakteryzuje strukturę i poziom produkcji roślinnej w różnych regionach świata – wskazuje główne rejony upraw modyfikowanych genetycznie 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia rozmieszczenie produkcji roślinnej na świecie – wyjaśnia czynniki kształtujące strukturę i poziom produkcji roślinnej w różnych regionach świata – wskazuje korzyści i zagrożenia oraz ocenia skutki rozwoju upraw modyfikowanych genetycznie
27. Uwarunkowania rozmieszczenia hodowli	<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje czynniki warunkujące rozmieszczenie hodowli na świecie – charakteryzuje strukturę i poziom produkcji zwierzęcej w różnych regionach świata 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia rozmieszczenie hodowli na świecie – wyjaśnia czynniki kształtujące strukturę i poziom produkcji zwierzęcej w różnych regionach świata
28. Typy rolnictwa na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – wyróżnia cechy rolnictwa w wybranych regionach świata – charakteryzuje typy rolnictwa na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – przyporządkowuje rolnictwo w danym regionie świata do odpowiedniego typu – wykazuje związki pomiędzy cechami produkcji rolnej a typem rolnictwa
29. Możliwości rozwoju wykorzystania zasobów oceanów i mórz	<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje największe łowiska na świecie – wymienia sposoby i podaje przykłady wykorzystania zasobów oceanów i mórz 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia rozmieszczenie łowisk na świecie – wskazuje możliwości rozwoju wykorzystania zasobów oceanów – ocenia skutki wzrostu wykorzystania zasobów morskich
30. Przyczyny zróżnicowania poziomu i struktury żywienia ludności na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia zróżnicowanie poziomu i struktury żywienia ludności na świecie – podaje przyczyny zróżnicowania poziomu i struktury żywienia ludności na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – określa konsekwencje zróżnicowania poziomu i struktury żywienia ludności na świecie – proponuje sposoby zwiększenia produkcji żywności w regionach głodu oraz jej racjonalnej dystrybucji na świecie
31. Konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – określa tendencje zmian w zalesieniu kontynentów – charakteryzuje zróżnicowanie sposobów gospodarowania zasobami leśnymi na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia racjonalność gospodarowania zasobami leśnymi na świecie – uzasadnia konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi na świecie

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
32. Przyczyny i skutki wzrostu produkcji energii	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje i charakteryzuje zmiany w wielkości produkcji energii na świecie i w wybranych krajach – określa rolę energii w życiu gospodarczym 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny wzrostu produkowanej energii – wykazuje konsekwencje wzrostu produkcji energii w skali globalnej i w wybranych regionach
33. Zmiany w wielkości i strukturze zużycia źródeł energii	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia rodzaje źródeł energii – analizuje i charakteryzuje zmiany w strukturze zużycia źródeł energii 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zmian w strukturze zużycia źródeł energii – wyjaśnia strukturę źródeł zużycia energii w wybranych krajach
34. Energetyka alternatywna	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia rodzaje alternatywnych źródeł energii – charakteryzuje i podaje zalety i wady alternatywnych źródeł energii 	<ul style="list-style-type: none"> – uzasadnia konieczność pozyskiwania nowych źródeł energii – ocenia perspektywy rozwoju wykorzystania nowych źródeł energii
35. Czynniki kształtujące rozmieszczenie i rozwój wybranych gałęzi przemysłu	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia podstawowe gałęzie przemysłu – charakteryzuje rozmieszczenie wybranych gałęzi przemysłu 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia rozmieszczenie wybranych gałęzi przemysłu – wyjaśnia przyczyny rozwoju wybranych gałęzi przemysłu
36. Zróżnicowanie produkcji przemysłowej na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje wielkość i strukturę produkcji przemysłowej w wybranych krajach – porównuje wielkość i strukturę produkcji przemysłowej w regionach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania wielkości i struktury produkcji przemysłowej w wybranych krajach – ocenia zmiany w strukturze produkcji przemysłowej na świecie i miejscu zamieszkania
37. Nowoczesne gałęzie przemysłu i ich wpływ na rozwój gospodarczy i jakość życia człowieka	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje nowoczesne gałęzie przemysłu – podaje przykłady wpływu nowoczesnych gałęzi przemysłu na rozwój gospodarczy i jakość życia człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje wpływ nowoczesnych gałęzi przemysłu na rozwój gospodarczy – wyjaśnia związek pomiędzy rozwojem nowoczesnych gałęzi przemysłu a jakością życia człowieka
38. Zróżnicowanie zaspokojenia potrzeb na usługi w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia rodzaje usług materialnych i niematerialnych – przedstawia zróżnicowanie zakresu i poziomu usług w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania poziomu usług na przykładzie wybranych państw – przedstawia związek pomiędzy zatrudnieniem w usługach a poziomem rozwoju gospodarczego w różnych krajach – omawia przyczyny dynamicznego rozwoju usług w KWR
39. Rozwój usług turystycznych na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia główne rodzaje usług turystycznych na świecie – przedstawia zróżnicowanie poziomu usług turystycznych na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny rozwoju usług turystycznych na świecie – omawia znaczenie rozwoju usług turystycznych w gospodarce wybranych krajów – ocenia wpływ turystyki na środowisko
40, 41. Uwarunkowania rozwoju różnych rodzajów transportu w wybranych regionach świata	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia rolę transportu w gospodarce – opisuje zróżnicowanie struktury transportu w wybranych regionach świata – na podstawie dostępnych źródeł charakteryzuje zmiany w strukturze transportu 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia czynniki wpływające na rozwój różnych rodzajów transportu w wybranych regionach świata – porównuje rozwój usług transportowych w różnych regionach świata
42. Nowoczesne systemy i środki łączności	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje nowe systemy i środki łączności – analizuje i porównuje rozwój łączności w wybranych krajach 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia znaczenie nowoczesnych systemów oraz środków łączności w życiu społecznym i gospodarce – ocenia poziom rozwoju systemu łączności w miejscu zamieszkania

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
43. Wpływ rozwoju usług materialnych i niematerialnych na jakość życia człowieka. Usługi w miejscu zamieszkania ucznia	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje wpływ rozwoju usług materialnych i niematerialnych na jakość życia człowieka – wymienia i charakteryzuje główne rodzaje usług w miejscu zamieszkania 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia wpływ rozwoju usług materialnych i niematerialnych na jakość życia człowieka – ocenia perspektywy rozwoju usług na świecie i w miejscu zamieszkania – przeprowadza ankiety w swojej miejscowości na temat usług i prezentuje ich wyniki – wyjaśnia przyczyny rozwoju głównych rodzajów usług w miejscu zamieszkania
44. Geograficzne kierunki handlu międzynarodowego	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje i przedstawia główne kierunki wymiany międzynarodowej – ukazuje zmiany kierunków handlu międzynarodowego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia zmiany kierunków handlu międzynarodowego – przedstawia wpływ międzynarodowej wymiany handlowej na rozwój społeczno-gospodarczy państw
45. Zróżnicowanie struktury eksportu i importu w wybranych państwach świata	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcie bilansu handlowego – analizuje i charakteryzuje strukturę towarową handlu wybranych państw 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje prawidłowości ukazujące związki między poziomem rozwoju gospodarczego a strukturą towarową eksportu i importu – wyjaśnia zmiany struktury towarowej handlu międzynarodowego – przedstawia konsekwencje odmiennej struktury eksportu i importu w KWR i KSR
V. Problemy polityczne współczesnego świata		
46. Procesy integracyjne na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje różne aspekty procesów integracji i dezintegracji w Europie i na świecie – wskazuje przejawy integracji w wymiarze krajowym, regionalnym i lokalnym 	<ul style="list-style-type: none"> – identyfikuje i wyjaśnia problemy rozwoju procesów integracji w Europie i na świecie – porównuje przebieg procesów integracyjnych i dezintegracyjnych w różnych regionach świata
47. Skutki procesów integracyjnych	<ul style="list-style-type: none"> – na przykładach wskazuje skutki procesów integracyjnych na świecie – przedstawia przykłady i przyczyny izolacji państw na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> – dokonuje oceny aktualnych procesów integracyjnych – wskazuje skutki zjawiska izolacji państw
48. Przejawy procesów globalizacji	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje przejawy procesów globalizacji – podaje przykłady przejawów globalizacji 	<ul style="list-style-type: none"> – określa znaczenie procesów globalizacji w przemianach społecznych i gospodarczych wybranych regionów na świecie
49. Pozytywne i negatywne skutki procesów globalizacji na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia pozytywne i negatywne skutki procesów globalizacji na świecie – podaje przykłady skutków globalizacji dla krajów o różnym poziomie rozwoju 	<ul style="list-style-type: none"> – uzasadnia wpływ procesów globalizacji na życie i gospodarkę poszczególnych krajów – ocenia skutki globalizacji dla krajów o różnym poziomie rozwoju – identyfikuje pozytywne i negatywne skutki procesów globalizacji w miejscu swojego zamieszkania
50. Czynniki stabilizujące i destabilizujące sytuację polityczną na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia czynniki stabilizujące i destabilizujące sytuację polityczną na świecie – podaje przykłady wyżej wymienionych czynników 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje i wyjaśnia zmiany czynników stabilizujących i destabilizujących sytuację polityczną w różnych regionach świata
51. Główne obszary współczesnych konfliktów zbrojnych	<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje obszary współczesnych konfliktów i napięć na świecie – wyróżnia przyczyny i skutki konfliktów zbrojnych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i przebieg konfliktów zbrojnych w wybranych regionach współczesnego świata

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie:	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
I. Położenie i środowisko przyrodnicze Polski		
1. Cechy położenia Polski	<ul style="list-style-type: none"> – podaje współrzędne geograficzne skrajnie położonych punktów Polski – wymienia cechy położenia fizycznogeograficznego i geopolitycznego Polski – podaje przykłady konsekwencji przyrodniczych i pozaprzyrodniczych położenia Polski – opisuje przebieg granic Polski – wyjaśnia pojęcia: granica naturalna, granica sztuczna, współczynnik rozwinięcia granic 	<ul style="list-style-type: none"> – oblicza rozciągłość południkową i równoleżnikową terytorium Polski – ocenia wpływ położenia na środowisko przyrodnicze i gospodarkę Polski
2. Jednostki tektoniczne Polski	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje położenie Polski na tle głównych jednostek tektonicznych Europy – wymienia jednostki tektoniczne Polski – opisuje poszczególne jednostki tektoniczne Polski 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje mapy tektoniczne Europy i Polski – zaznacza na mapie przybliżony przebieg granic: głównych struktur geologicznych Europy i jednostek tektonicznych Polski – rozpoznaje jednostki tektoniczne Polski na podstawie opisu ich charakterystycznych cech
3, 4. Przeszłość geologiczna Polski	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia i opisuje najważniejsze wydarzenia z przeszłości geologicznej Polski w nawiązaniu do budowy geologicznej Europy – przedstawia przebieg orogenez na obszarze Polski – opisuje rozwój terytorium Polski w poszczególnych erach geologicznych 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje i interpretuje mapy i przekroje geologiczne – odtwarza przeszłość geologiczną wybranych regionów na podstawie przekrojów geologicznych
5. Zlodowacenia Polski	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje przebieg zlodowaceń czwartorzędowych Polski na tle zlodowaceń Europy – wymienia formy polodowcowe występujące na obszarze Polski i opisuje ich genezę – opisuje cechy rzeźby staro- i młodoglacjalnej 	<ul style="list-style-type: none"> – zaznacza na mapie przybliżony zasięg poszczególnych zlodowaceń – klasyfikuje formy polodowcowe według różnych kryteriów podziału – wyjaśnia układ form polodowcowych w stosunku do czoła lądolodu – porównuje cechy rzeźby staro- i młodoglacjalnej – omawia wpływ przebiegu pradolin na układ współczesnej sieci rzecznej
6. Surowce mineralne a budowa geologiczna Polski	<ul style="list-style-type: none"> – podaje i lokalizuje na mapie miejsca występowania głównych surowców mineralnych – podaje zasoby głównych surowców 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje związek między budową geologiczną a występowaniem surowców mineralnych – ocenia bazę surowcową Polski
7. Ukształtowanie powierzchni Polski	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje charakterystyczne cechy ukształtowania powierzchni Polski – lokalizuje na mapie najniżej i najwyżej położone punkty kraju 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania ukształtowania powierzchni Polski – omawia na przykładach wpływ ruchów górotwórczych i zlodowaceń czwartorzędowych na ukształtowanie powierzchni
8. Zróżnicowanie krajobrazowe Polski	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia typy krajobrazów naturalnych i lokalizuje je na mapie Polski – opisuje cechy krajobrazów naturalnych występujących w Polsce 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia cechy środowiska decydujące o typie krajobrazu naturalnego nizin, wyżyn i gór – rozpoznaje typ krajobrazu naturalnego na podstawie: zdjęć, opisu, mapy poziomicowej, schematycznego rysunku – ocenia walory krajobrazowe Polski
9. Krajobrazy Polski na tle krajobrazów Europy	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia strefy krajobrazów naturalnych w Europie – przedstawia krajobrazy Polski na tle krajobrazów Europy – podaje przykłady podobieństw krajobrazów Polski i Europy 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje krajobrazy Polski z krajobrazami innych krajów, np.: Niemiec, Holandii, Francji, Szwecji, Finlandii, Litwy, Ukrainy, Słowacji – ocenia i porównuje krajobraz Polski z wybranymi krajobrazami Europy

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie:	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
10. Czynniki kształtujące klimat	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia i opisuje czynniki kształtujące klimat Polski – podaje obszary źródłowe i nazwy mas powietrza kształtujących pogodę w Polsce 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia wpływ położenia Polski w Europie na klimat – na podstawie opisu stanu pogody rozpoznaje masy powietrza napływające nad Polskę – wyjaśnia przyczyny częstych zmian stanów pogody
11. Cechy klimatu Polski	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia składniki klimatyczne, którymi charakteryzujemy klimat Polski – opisuje rozkład izoterm w styczniu i w lipcu oraz wielkość i rozkład rocznych sum opadów – wymienia cechy klimatu Polski świadczące o jego przejściowości pomiędzy morskim a kontynentalnym klimatem strefy umiarkowanej 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje mapy klimatyczne – wyjaśnia rozkład temperatur i opadów czynnikami kształtującymi klimat Polski – rozpoznaje stacje meteorologiczne na podstawie klimatogramów i danych statystycznych – wykazuje związek między położeniem Polski a przejściowością klimatu – porównuje klimat Polski z klimatem innych obszarów Europy
12. Gospodarcze konsekwencje zróżnicowania klimatu	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje zróżnicowanie długości okresu wegetacyjnego na obszarze Polski – opisuje inne cechy klimatu (np.: długość zalegania pokrywy śnieżnej, wiatry, występowanie gradobić) – przedstawia regionalizację klimatyczną Polski 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania długości okresu wegetacyjnego – ocenia znaczenie długości okresu wegetacyjnego oraz rozkładu opadów w ciągu roku dla potrzeb rolnictwa – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania klimatu – omawia wpływ zróżnicowania klimatu na gospodarkę rolną
13. Sieć rzeczna	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia główne cechy układów sieci rzecznej – opisuje dorzecza głównych rzek Polski – opisuje reżim polskich rzek 	<ul style="list-style-type: none"> – wyznacza działy wodne dorzeczy położonych w zlewisku Bałtyku – wyjaśnia wpływ ukształtowania powierzchni na asymetrię dorzeczy Wisły i Odry – wykazuje zależność między rodzajem zasilania a wahaniami stanów wody w rzekach w ciągu roku – wyjaśnia przyczyny występowania powodzi w różnych regionach Polski
14. Jeziora w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia główne cechy rozmieszczenia jezior w Polsce – wymienia główne typy genetyczne mis jeziornych i popiera je przykładami polskich jezior 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania jeziorności poszczególnych obszarów Polski – rozpoznaje typy genetyczne mis jeziornych na podstawie opisu lub rysunku poziomicowego i batymetrycznego – wykazuje przyrodnicze i gospodarcze znaczenie jezior
15. Kanały i sztuczne zbiorniki wodne. Bilans wodny Polski	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia i lokalizuje na mapie najważniejsze kanały i sztuczne zbiorniki wodne – opisuje bilans wodny Polski – wymienia i lokalizuje na mapie obszary nadmiaru i deficytu wody 	<ul style="list-style-type: none"> – klasyfikuje kanały i sztuczne jeziora ze względu na pełnione przez nie funkcje – ocenia znaczenie przyrodnicze i gospodarcze sztucznych zbiorników i kanałów – ocenia zmiany w składowych bilansu wodnego w roku hydrologicznym – wyjaśnia przyczyny rozmieszczenia obszarów nadmiaru i deficytu wody – omawia konsekwencje niedoboru wody dla gospodarki kraju

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie:	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
16. Morze Bałtyckie	<ul style="list-style-type: none"> – prezentuje kolejne etapy rozwoju morza na przedpolu zanikającego lądolodu – podaje cechy fizyczne i chemiczne wód Bałtyku – wymienia przyczyny zanieczyszczenia Bałtyku – podaje przykłady działań międzynarodowych na rzecz ochrony wód Bałtyku – wymienia rodzaje wybrzeży morskich 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje etapy rozwoju Bałtyku na podstawie rysunku lub opisu cech wód i zasięgu granic morza – wyjaśnia przyczyny małego zasolenia – wyjaśnia wpływ zanieczyszczeń wód na zasoby biologiczne morza – ocenia działania państw w zakresie ochrony wód Bałtyku – rozpoznaje rodzaje wybrzeży na podstawie mapy, zdjęcia, rysunku lub opisu
17. Naturalne zbiorowiska roślinne	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia i opisuje naturalne zbiorowiska roślinne Polski – podaje przykłady gatunków charakterystycznych dla poszczególnych zbiorowisk – prawidłowo posługuje się pojęciami: endemit, relikw, rośliny przechodnie – wymienia i lokalizuje na mapie największe kompleksy leśne Polski 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania zbiorowisk roślinnych w Polsce – wyjaśnia, dlaczego przez Polskę przechodzą granice zasięgów występowania wielu roślin europejskich – wyjaśnia rozmieszczenie głównych kompleksów leśnych oraz ocenia ich skład gatunkowy
18, 19. Zróżnicowanie gleb	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia typy gleb strefowych i astrefowych występujących w Polsce – opisuje rozmieszczenie strefowych i astrefowych gleb w Polsce – opisuje zróżnicowanie żyzności gleb – podaje przykłady obszarów gleb zdegradowanych – opisuje sposoby zapobiegania degradacji gleb 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia wpływ czynników geograficznych na zróżnicowanie gleb w Polsce – wyjaśnia rozmieszczenie różnych typów genetycznych gleb – określa typ genetyczny gleby na podstawie opisu podłoża – ocenia przydatność rolniczą różnych typów genetycznych gleb – wyjaśnia przyczyny przyrodnicze i antropogeniczne degradacji gleb
20, 21. Ochrona środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje stan środowiska przyrodniczego i lokalizuje na mapie obszary najbardziej zdegradowane – wymienia i opisuje formy ochrony przyrody stosowane w Polsce – charakteryzuje rozmieszczenie obszarów chronionych – podaje przykłady restytucji naturalnych składników środowiska – podaje przykłady konfliktów społecznych występujące w parkach narodowych i w ich otulinach – opisuje i lokalizuje na mapie obszary chronione wpisane na Światową Listę Rezerwatów Biosfery 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia stopień zniszczenia środowiska w skali kraju i regionu – wyjaśnia potrzebę wprowadzania różnorodnych form ochrony – wyjaśnia przyczyny wydzielenia obszarów chronionych w różnych regionach Polski – wykazuje walory przyrodnicze wybranych parków narodowych – ocenia współpracę Polski z innymi państwami w zakresie ochrony środowiska (obszary Natura 2000)
II. Procesy ludnościowe i osadnicze w Polsce		
22. Rozwój demograficzny Polski	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia zmiany liczby ludności w drugiej połowie XX i w XXI wieku – podaje okresy występowania wyżów i niżów demograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zmian liczby ludności – interpretuje zestawienia statystyczne rozwoju demograficznego – wyjaśnia przyczyny przemienne występowania okresów podwyższonego i obniżonego przyrostu naturalnego ludności
23. Cechy demograficzne polskiego społeczeństwa	<ul style="list-style-type: none"> – podaje główne cechy struktury płci i wieku ludności – wymienia konsekwencje starzenia się społeczeństwa 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje strukturę demograficzną na podstawie piramidy płci i wieku – wnioskuje o zmianach cech demograficznych na podstawie piramidy płci i wieku z różnych lat i ustala etap cyklu demograficznego – wykazuje zależność między spadkiem przyrostu naturalnego a starzeniem się społeczeństwa

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie:	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
24. Zmiany w wykształceniu i strukturze zatrudnienia ludności	<ul style="list-style-type: none"> – podaje zmiany w wykształceniu ludności w ciągu ostatnich dziesięcioleci – opisuje strukturę zatrudnienia ludności i zachodzące w niej zmiany 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia zmiany w wykształceniu ludności i wyjaśnia wpływ wykształcenia na rozwój gospodarczy kraju – wyjaśnia przyczyny zmian w strukturze zatrudnienia – omawia związek między strukturą zatrudnienia a poziomem rozwoju gospodarczego
25. Polska jako rynek pracy	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje regionalne zróżnicowanie rynku pracy – wymienia problemy wynikające z bezrobocia i podaje przykłady ich rozwiązywania 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny regionalnego zróżnicowania rynku pracy – analizuje i wyjaśnia przestrzenne zróżnicowanie wielkości i struktury bezrobocia
26. Przyczyny i skutki migracji Polaków	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przyczyny migracji wewnętrznych i podaje ich główne kierunki – podaje główne przyczyny, kierunki i wielkość współczesnych migracji zewnętrznych – opisuje społeczne i gospodarcze skutki migracji zewnętrznych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny wewnętrznych migracji ludności – ocenia wpływ migracji wewnętrznych na gęstość zaludnienia w różnych częściach Polski – wyjaśnia wpływ salda migracji zewnętrznych na liczbę ludności kraju – analizuje okresowe zmiany salda migracji zewnętrznych – ocenia wpływ migracji na gospodarkę i stosunki społeczne
27. Ludność Polski na tle ludności innych krajów	<ul style="list-style-type: none"> – podaje podobieństwa i różnice struktury demograficznej Polski i innych krajów europejskich 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje piramidy wieku i płci ludności Polski oraz innych państw europejskich – na podstawie zestawień statystycznych porównuje cechy demograficzne i saldo migracji zewnętrznych ludności Polski i innych państw europejskich
28. Uwarunkowania rozmieszczenia ludności	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia i opisuje czynniki decydujące o rozmieszczeniu ludności – zna średnią gęstość zaludnienia – podaje obszary o największej i najmniejszej gęstości zaludnienia 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny małej lub dużej gęstości zaludnienia wybranych rejonów Polski – omawia związek między gęstością zaludnienia a warunkami przyrodniczymi i zagospodarowaniem terenu
29. Rozwój sieci osadniczej w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje rozwój sieci osadniczej i podaje główne przyczyny jej rozwoju w różnych okresach – wymienia główne cechy systemu osadniczego Polski 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje związek między czynnikami miastotwórczymi a rozmieszczeniem miast – wyjaśnia zmienność przyczyn rozwoju jednostek osadniczych w różnych okresach – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania współczynnika urbanizacji na obszarze Polski
30. Struktura funkcjonalna miast	<ul style="list-style-type: none"> – podaje przykłady miast pełniących określone funkcje – podaje przykłady zmienności funkcji miejskich w czasie 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny funkcjonalnego zróżnicowania miast – omawia związek między okresem powstania miasta a pełnioną przez nie funkcją – wyjaśnia przyczyny sukcesji funkcji miejskich
31. Największe zespoły miejskie Polski na tle wielkich miast europejskich	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia przykłady typów zespołów miejskich występujących w Polsce – opisuje największe zespoły miejskie Polski – podaje podobieństwa i różnice miast w Polsce i w Europie 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje największe zespoły miejskie Polski z miastami europejskimi pod względem: układu przestrzennego, zróżnicowania funkcjonalnego, wielkości, fizjonomii

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie:	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
32. Współczesne procesy urbanizacyjne	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje zróżnicowanie wielkości współczynnika urbanizacji różnych obszarów Polski – podaje główne cechy urbanizacji Polski – określa zmiany zachodzące współcześnie w procesach urbanizacji kraju 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowanego współczynnika urbanizacji na obszarze Polski – przyporządkowuje zachodzące w Polsce procesy urbanizacyjne i przyporządkowuje je do odpowiedniego etapu urbanizacji – omawia związek między zmianami w procesach urbanizacyjnych a przemianami społeczno-gospodarczymi
33. Przemiany osadnictwa wiejskiego	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia główne cechy osadnictwa wiejskiego – wymienia i opisuje typy kształtów wsi – wymienia współczesne zmiany w osadnictwie wiejskim i podaje ich przyczyny 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania wielkości wsi – rozpoznaje typy kształtów wsi na podstawie szczegółowych map, rysunków lub opisu – omawia związek między zmianami funkcji wsi a przemianami społeczno-gospodarczymi – wyjaśnia przyczyny wyludniania się wsi w Polsce
34. Poziom życia ludności w Polsce na tle innych państw europejskich	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje zróżnicowanie warunków życia ludności w różnych regionach Polski i innych krajach europejskich – przedstawia główne cechy polskiej rodziny – podaje podobieństwa i różnice rodzin w Polsce i innych krajach 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje i ocenia poziom życia ludności w Polsce i w innych krajach na podstawie zestawień statystycznych – przedstawia zróżnicowanie cech rodziny w różnych regionach Polski
III. Gospodarka Polski		
35. Czynniki wpływające na rozwój rolnictwa	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje przyrodnicze czynniki rozwoju rolnictwa – podaje zmiany zachodzące w pozaprzyrodniczych czynnikach rozwoju rolnictwa 	<ul style="list-style-type: none"> – na podstawie map różnej treści określa przydatność danego obszaru dla gospodarki rolnej – ocenia poziom wykorzystania warunków naturalnych w gospodarce rolnej – ocenia wpływ pozaprzyrodniczych czynników rozwoju rolnictwa na poziom gospodarki rolnej
36, 37. Rozmieszczenie produkcji roślinnej i zwierzęcej	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia główne obszary upraw zbóż, roślin przemysłowych, ziemniaków, warzyw i owoców – podaje najważniejsze obszary hodowli bydła i trzody chlewnej 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia rozmieszczenie obszarów koncentracji upraw poszczególnych roślin, uwzględniając czynniki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze – wykazuje współzależność między obszarami koncentracji chowu poszczególnych zwierząt a warunkami naturalnymi i produkcją roślinną
38. Zmiany zachodzące w polskim rolnictwie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia strukturalne zmiany zachodzące w polskim rolnictwie po 1990 roku – prezentuje główne cechy współczesnej gospodarki rolnej Polski 	<ul style="list-style-type: none"> – na podstawie danych statystycznych określa zmiany zachodzące w polskim rolnictwie – ocenia wpływ zmian strukturalnych na poziom gospodarki rolnej
39. Rolnictwo w Polsce na tle rolnictwa krajów Unii Europejskiej	<ul style="list-style-type: none"> – podaje podobieństwa i różnice między rolnictwem w Polsce i w krajach UE – przedstawia zasady polityki rolnej w UE i opisuje ich wpływ na zmiany w polskim rolnictwie 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje cechy rolnictwa polskiego i innych krajów unijnych – interpretuje dane statystyczne i na ich podstawie określa cechy gospodarki rolnej
40. Zasoby naturalne Polski	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia zasoby naturalne Polski – wymienia i wskazuje na mapie obszary występowania głównych złóż mineralnych – podaje zmiany wielkości eksploatacji podstawowych surowców 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje i porównuje wielkość wydobycia głównych surowców w różnych okresach – wyjaśnia przyczyny zmian w wielkości wydobycia poszczególnych surowców
41. Wielkość i struktura produkcji energii	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje bilans energetyczny Polski – podaje wielkość i strukturę produkcji energii elektrycznej w Polsce i wybranych krajach świata 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia strukturę zużycia źródeł energii w bilansie energetycznym Polski – porównuje strukturę zużycia źródeł energii w produkcji energii elektrycznej w Polsce i wybranych krajach świata

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie:	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
42. Restrukturyzacja i modernizacja polskiego przemysłu	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje kierunki transformacji przemysłu po 1990 roku – podaje sposoby prywatyzacji zakładów przemysłowych – wymienia największe inwestycje zagraniczne w przemyśle 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia konieczność prowadzenia restrukturyzacji i modernizacji przemysłu – ocenia wpływ prywatyzacji na zmiany w strukturze produkcji przemysłowej i zaspokojeniu potrzeb ludności – omawia wpływ inwestycji zagranicznych na modernizację przemysłu i rozwój gospodarczy Polski
43. Zmiany w strukturze produkcji przemysłowej	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje zmiany zachodzące w polskim przemyśle po 1990 roku – podaje przykłady zmian w strukturze produkcji i lokalizacji zakładów przemysłowych 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia wpływ transformacji na zmianę struktury i modernizację produkcji przemysłowej – ocenia zmiany struktury produkcji i rozmieszczenia zakładów przemysłowych
44, 45. Nowoczesne gałęzie przemysłu	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia gałęzie przemysłu rozwijające się najszybciej – przedstawia przykłady świadczące o nowoczesności polskiego przemysłu – podaje główne cechy rozmieszczenia przemysłu wysokich technologii 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia wpływ nowoczesnych gałęzi przemysłu na inne działy gospodarki kraju – ocenia poziom nowoczesności produkcji przemysłowej – wyjaśnia lokalizację zakładów przemysłu wysokich technologii
46. Zróżnicowanie usług w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia rodzaje usług i opisuje ich znaczenie dla ludności i gospodarki Polski i innych krajów UE – podaje przyczyny szybkiego rozwoju usług w Polsce po 1990 roku 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje zróżnicowanie sektora usług oraz ich poziom w Polsce i innych krajach UE – przedstawia związek między rozwojem usług a poziomem rozwoju gospodarczego
47. Zaspokojenie potrzeb ludności w zakresie usług	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje stopień zaspokojenia potrzeb ludności w zakresie podstawowych usług na różnych obszarach Polski 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia zróżnicowanie stopnia zaspokojenia potrzeb ludności na różnorodne usługi w poszczególnych regionach kraju – ocenia stopień rozwoju podstawowych usług w różnych regionach kraju
48. Główne szlaki transportowe Polski na tle sieci transportowej Europy	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia cechy położenia komunikacyjnego Polski w Europie – wskazuje na mapie główne szlaki transportowe Polski i Europy 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia wykorzystanie położenia komunikacyjnego dla potrzeb rozwoju transportu – na podstawie analizy map wykazuje, że szlaki transportowe w Polsce są ważnym elementem sieci transportowej Europy
49. Przekształcenia w polskim transporcie	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia zmiany, które zaszły w polskim transporcie po 1990 roku – podaje główne cechy współczesnego transportu – wymienia i wskazuje na mapie główne szlaki i węzły transportowe 	<ul style="list-style-type: none"> – uzasadnia celowość zmian w transporcie po 1990 roku – wyjaśnia wpływ transportu na rozwój gospodarczy – ocenia funkcjonowanie różnych rodzajów transportu
50. Zagospodarowanie turystyczne Polski	<ul style="list-style-type: none"> – podaje przykłady walorów turystycznych – opisuje zagospodarowanie turystyczne różnych regionów Polski – wymienia rodzaje usług rozwijających się wraz ze wzrostem ruchu turystycznego 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia walory Polski z punktu widzenia rozwoju różnych rodzajów turystyki – ocenia zagospodarowanie turystyczne różnych regionów kraju – przedstawia wpływ turystyki na rozwój gospodarczy regionu i kraju
51. Struktura towarowa handlu zagranicznego	<ul style="list-style-type: none"> – poprawnie posługuje się pojęciami: bilans handlowy, bilans płatniczy, saldo bilansu handlowego i płatniczego – podaje udział Polski w światowym obrocie towarowym – opisuje strukturę towarową handlu zagranicznego 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia wpływ bilansu handlowego i płatniczego na rozwój gospodarczy kraju – ocenia udział Polski w światowym handlu – wykazuje związek między strukturą towarową handlu zagranicznego a zasobami naturalnymi i gospodarką kraju

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie:	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
52. Geograficzne kierunki handlu zagranicznego	<ul style="list-style-type: none"> – podaje najważniejsze cechy organizacji handlu zagranicznego – wymienia głównych partnerów handlowych Polski – opisuje różnice w strukturze towarowej handlu z poszczególnymi krajami 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia rolę handlu zagranicznego w rozwoju gospodarczym Polski – uzasadnia główne kierunki handlu zagranicznego – wyjaśnia przyczyny zróżnicowania struktury towarowej handlu z poszczególnymi krajami
IV. Krainy geograficzne Polski		
53. Pobrzeże Bałtyku – ważny region turystyczny Polski	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia cechy środowiska naturalnego decydujące o odrębności krainy – opisuje walory przyrodnicze decydujące o rozwoju turystyki wypoczynkowej – podaje przykłady zabytków kultury materialnej 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia wpływ morza na modelowanie typów wybrzeży i cech klimatu – ocenia walory przyrodnicze i zabytki z punktu widzenia rozwoju turystyki wypoczynkowej i krajoznawczej
54. Zielone Płuca Polski	<ul style="list-style-type: none"> – określa granice obszaru nazywanego Zielonymi Płucami Polski – podaje przykłady ograniczeń w gospodarczym wykorzystaniu środowiska przyrodniczego – przedstawia negatywny wpływ turystyki na środowisko przyrodnicze 	<ul style="list-style-type: none"> – na podstawie map tematycznych uzasadnia słusność określenia Zielone Płuca Polski – przedstawia konflikt interesów zachodzący między rozwojem gospodarki a założeniami ochrony środowiska w regionie – wyjaśnia problemy ochrony środowiska na terenie ZPP – podaje argumenty potwierdzające konieczność ochrony środowiska przyrodniczego
55. Nizina Wielkopolska – kraina intensywnej gospodarki rolnej	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje cechy środowiska z punktu widzenia gospodarki rolnej – podaje przykłady intensywnej uprawy roślin i przemysłowego chowu zwierząt – przedstawia znaczenie regionu w produkcji żywności 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje współzależność między składnikami środowiska – wyjaśnia przyczyny decydujące o wysokiej kulturze rolnej – wyjaśnia przyczyny wysokiej towarowości i efektywności rolnictwa
56. Nizina Mazowiecka – dominacja Warszawy w regionie	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia główne cechy środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem Kotliny Warszawskiej – podaje przykłady dominacji gospodarczej i społecznej Warszawy nad pozostałą częścią krainy 	<ul style="list-style-type: none"> – na przykładzie map tematycznych opisuje środowisko przyrodnicze krainy – omawia wpływ ukształtowania powierzchni na sieć rzeczną – uzasadnia dominującą rolę Warszawy w gospodarce Niziny Mazowieckiej – wykazuje różnice w poziomie zagospodarowania aglomeracji warszawskiej i pozostałych obszarów regionu
57. Nizina Podlaska – kraina bagien i hodowli	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje dominujące cechy środowiska przyrodniczego – podaje główne cechy gospodarki regionu – przedstawia wielokulturowość Niziny Podlaskiej 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny występowania dużych obszarów bagiennych – omawia wpływ środowiska na rozwój hodowli – wyjaśnia wielokulturowość regionu
58. Wyżyna Kielecko-Sandomierska – kraina przemysłowo-rolnicza	<ul style="list-style-type: none"> – podaje swoiste cechy środowiska przyrodniczego – wymienia składniki środowiska sprzyjające rozwojowi przemysłu i podaje przykłady ośrodków przemysłowych – przedstawia skutki upadku wielu zakładów przemysłowych – podaje przykłady rolniczego zagospodarowania terenu 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia wpływ budowy geologicznej na zróżnicowanie krajobrazowe – wyjaśnia wpływ środowiska na rozwój przemysłu – uzasadnia rozwój przemysłu w różnych okresach historycznych odmiennymi przyczynami – omawia wpływ rozdrobnienia gospodarstw na niską towarowość rolnictwa

Treści kształcenia	Szczegółowe cele edukacyjne w zakresie:	
	wiedzy merytorycznej	kształtowanych umiejętności
	Uczeń:	Uczeń:
59. Wyżyna Śląska – kraina najbardziej przekształcona przez człowieka	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje przekształcenia środowiska w wyniku działalności gospodarczej – wymienia gałęzie przemysłu rozwinięte na Górnym Śląsku – przedstawia cechy aglomeracji górnośląskiej – podaje przykłady degradacji środowiska 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia wpływ budowy geologicznej na rozwój gospodarki – wyjaśnia przyczyny koncentracji przemysłu i dużej gęstości zaludnienia – porównuje aglomerację górnośląską i aglomerację warszawską – ocenia stan środowiska przyrodniczego na podstawie danych statystycznych
60. Tatry – krajobraz wysokogórski	<ul style="list-style-type: none"> – podaje główne cechy budowy geologicznej – opisuje cechy rzeźby wysokogórskiej i przedstawia jej genezę – podaje przykłady walorów turystycznych Tatr 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia wpływ budowy geologicznej na zróżnicowanie rzeźby Tatr – porównuje rzeźbę Tatr Zachodnich i Tatr Wysokich – ocenia wpływ turystyki na środowisko przyrodnicze Tatr

6. Sposoby osiągnięcia szczegółowych celów edukacyjnych

„Geografia jest nauką, która daje umiejętność patrzenia na otaczający nas świat i pozwala zrozumieć to, co się w nim dostrzega” (A. Dylkowa).

Kształcenie geograficzne na poziomie ponadgimnazjalnym zakłada, że uczeń będzie samodzielnie poznawał środowisko przyrodnicze i działalność społeczno-gospodarczą człowieka poprzez bezpośrednie i pośrednie obserwacje, poznanie i rozumienie relacji człowiek – przyroda – społeczeństwo w skali globalnej i regionalnej. Zarówno w zakresie podstawowym, jak i rozszerzonym przyjęto holistyczne ujęcie zjawisk geograficznych; wiele zjawisk przyrodniczych rozpatrywanych jest w odniesieniu do działalności człowieka, a zróżnicowanie świata wyjaśniane poprzez odniesienie do środowiska, a także do cech społeczno-gospodarczych.

Dlatego też kształcenie na lekcjach geografii rozwija w szczególny sposób umiejętności ważne dla ogólnego rozwoju ucznia, takie jak obserwacja, analiza, uogólnianie, klasyfikowanie, wyjaśnianie, wnioskowanie, poszukiwanie związków przyczynowo-skutkowych. Dzięki nim uczeń będzie w stanie samodzielnie zrozumieć różne, złożone procesy zachodzące we współczesnym świecie.

Realizacja przedstawionych założeń kształcenia geograficznego zarówno w zakresie podstawowym, jak i rozszerzonym wymaga:

- stosowania różnorodnych środków dydaktycznych: map różnej treści, planów, roczników statystycznych, zdjęć, rysunków, czasopism, literatury popularnonaukowej, GIS
- wykorzystania internetu – ważnego źródła informacji ze względu na łatwość uzyskania różnorodnych informacji: map, zdjęć satelitarnych, fotografii, aktualnych danych statystycznych, raportów i opracowań naukowych z całego świata
- rozwijania umiejętności uczniów wynikających ze stosowania nowoczesnych technologii informacyjnych – nabywanie sprawności w: poszukiwaniu informacji, ocenie ich wiarygodności, selekcji najważniejszych treści, przetwarzaniu informacji, inicjowaniu prostych badań na podstawie danych uzyskanych z internetu, stawianiu hipotez i ich weryfikacji
- wykorzystania różnych metod pracy opierających się na nowoczesnych technologiach informacyjnych – projektu, posteru, metody problemowej, metod aktywizujących; ważny jest przemyślany dobór prezentacji komputerowych do lekcji – nie powinny stanowić dominującej metody pracy na lekcji
- starannego i przemyślanego doboru metod pracy na lekcji; istnieje wiele różnorodnych metod pracy, które można zastosować na zajęciach: w nauczaniu geografii fizycznej ważnymi metodami są bezpośrednia i pośrednia obserwacja oraz interpretacja map różnej treści, w nauczaniu geografii społeczno-ekonomicznej natomiast – interpretacja danych statystycznych i map gospodarczych, metody aktywizujące, w tym analiza SWOT, metoda problemowa
- wykorzystania metody projektów podczas zajęć terenowych
- stosowania eseju jako formy pracy pisemnej, do której uczeń sam zbiera materiały na zadany temat i w której prezentuje własne przemyślenia
- rozwijania aktywnej, twórczej postawy uczniów wobec problemów występujących w środowisku geograficznym; uczniowie proponują różne sposoby ich rozwiązywania, zgodne z koncepcją zrównoważonego rozwoju
- prowadzenia prostych badań terenowych i kameralnych
- podmiotowego traktowania ucznia w procesie kształcenia, wspomagania ucznia w jego rozwoju, wspierania w rozwijaniu indywidualnych uzdolnień, pomocy w opracowaniu indywidualnej ścieżki rozwoju.

7. Metody sprawdzania i oceny

Ocena pracy uczniów jest ważnym elementem procesu dydaktycznego. Pełni rolę diagnostyczną zarówno dla ucznia, jak i nauczyciela. Uczniom uświadamia braki w wiedzy i umiejętnościach, które powinni uzupełnić. Nauczycielom ocena służy do określenia stopnia realizacji wymagań edukacyjnych zawartych w nowej podstawie programowej kształcenia ogólnego. Powinna stanowić podstawę do samooceny efektywności kształcenia i ewaluacji stosowanych przez nauczyciela metod pracy.

W szkole ponadgimnazjalnej stosowane są różnorodne metody oceny pracy ucznia, zgodne z przyjętym w szkole wewnątrzszkolnym i przedmiotowym systemem oceniania.

Przedmiotem oceny może być wypowiedź ustna. Obecnie jej rola wobec powszechnego stosowania zadań testowych w sprawdzaniu wiedzy i umiejętności zmniejszyła się. Jest to zjawisko niekorzystne nie tylko ze względu na rozwój uczniów, ale także poziom opanowania przez nich terminologii geograficznej.

Ocena wypowiedzi ustnej powinna uwzględniać następujące kryteria:

- logiczny układ wypowiedzi
- poprawność merytoryczną ze szczególnym uwzględnieniem aktualnej wiedzy
- zakres i poprawność stosowanej terminologii geograficznej
- umiejętność ukazania związków i zależności geograficznych
- płynność i poprawność wypowiedzi – kultura, bogactwo i barwność języka.

Ocena prac pisemnych obejmuje: pisemne krótkie sprawdziany z ostatnich lekcji (kartkówki), prace klasowe, w tym testy osiągnięć, sprawdziany na mapach konturowych i sprawdziany umiejętności pracy z mapą, ćwiczenia wykonane na lekcji, karty pracy oraz pisemne prace domowe. Te ostatnie pozwalają nauczycielowi ocenić postępy indywidualne uczniów, ale i wdrażają uczniów do systematycznej pracy. Ważną formę oceny osiągnięć stanowią testy, ponieważ obejmują większy zakres materiału nauczania, umożliwiają sprawdzenie stopnia opanowania ważnych umiejętności, przygotowują do matury.

Najtrudniejsze do oceny są postawy uczniów, sprawdzenie stopnia realizacji założonych w podstawie programowej osiągnięć wychowawczych. Ich ocena możliwa jest tylko poprzez obserwację ucznia w różnych sytuacjach dydaktycznych na lekcji, zwłaszcza podczas dyskusji i pracy w grupach. Przedmiotem oceny powinien być rozwój ucznia pod względem emocjonalnym (jak radzi sobie w nowej lub trudnej sytuacji, jaką ma kulturę osobistą, czy jest odpowiedzialny) oraz społecznym (czy potrafi pracować w grupie, czy posiada zdolność komunikowania się z innymi osobami, czy jest tolerancyjny wobec innych postaw i przekonań, czy ma poszanowanie dla zasad współżycia społecznego, świadomość odpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego).